

KIS IVÁN

JOHANNES AVENTINUS MAGYAR VONATKOZÁSÚ INFORMÁCIÓI — A BAJOR HUMANISTA TÖRTÉNETÍRÓ SZAVAHIHETŐSÉGÉNEK PROBLÉMÁJA

I. Bevezetés

Johannes Aventinus (1477–1534) — eredeti nevén Johannes Turmair — mozgalmas élete és figyelemre méltó munkássága számos szempontból felkeltheti a történészek érdeklődését. A humanista szerzőt a bajor történetírás egyik legfontosabb alakjaként tartják számon, emellett a tudományos és politikai közéletben bejárta útja is igencsak sokszínű.¹

Johannes Turmair Abensbergben látta meg a napvilágot — az Aventinus név is e városnév latinositott alakjából, Aventiniumból származik —, és fiatal éveiben számos egyetemen folytatott tanulmányokat, például Ingolstadtban, Krakkóban, Bécsben, sőt Párizsban is. Széles műveltségre tett szert, ennek köszönhető, hogy megbízták a két bajor herceg, Lajos és Ernő nevelésével, nem sokkal ezután pedig a kiemelkedő megtiszteltetést jelentő udvari történetírói állást is megkapta. E minőségében fogott neki az élete fő művének számító történeti munkájának, amelynek az *Annalium Boiorum libri septem* (A bajor évkönyvek hét könyve) — a továbbiakban *Annales* — címet adta.² A világ teremtésétől 1460-ig terjedő alkotás megírását 1517-ben kezdte el, és hét évvel később, 1524-ben fejezte be.

Dolgozatom középpontjában éppen ez a mű áll. Érdeklődésem oka, hogy Aventinus a bajorok történetének megírásakor olyan információkat is lejegyzett, amelyek a középkori magyar történelemmel kapcsolatosak. Az *Annales* magyar történelemről szóló adatainak értékelése és ezzel összefüggésben Aventinus történetírói hitelessége mindig is a hazai középkorkutatás egyik vitatott pontját képezte, ennek ellenére magyar szerző tollából eddig kevés részletes írás született az *Annales* magyar vonatkozású híryanagáról. A XX. században csak két, kis túlzással három munka foglalkozott bővebben a bajor történetíróval. Az egyik

---

1 Az Aventinussal foglalkozó monográfiák közül a legfrissebbek a következők. *Strauss*, 1963; *Dünninger*, 1977; *Kastner*, 1998; *Riedl-Valder*, 2015.

2 A mű első kiadása: *Aventinus*, 1554. Kritikai kiadása: JTSW II–III. köt.

Hevér László egyetemi doktori értekezése,³ amelyben a szerző főként az *Annales* honfoglaláskori adatait vizsgálta meg. A másik Veszprémy László tanulmánya, aki a 907-es pozsonyi csata tárgyalásakor értekezett Aventinusról és annak történetírói jellemzőiről.⁴ Ide sorolhatjuk még Jakubovich Emil tanulmányát,⁵ amely az *Annales* egyik különösen érdekes részletét vizsgálta, erről alább bővebben szólok. Ezekon kívül is született számos megállapítás Aventinusról és az *Annales*ről, de ezek inkább rövidebb, néhány sort, esetleg bekezdést tartalmazó részletek, és az ezeket tartalmazó monográfiák, tanulmányok központi témája nem a bajor történetíró. Ez nem jelenti azt, hogy némelyikük ne lenne értékes, ezért írásomban hagyatkozni fogok efféle megjegyzésekre is.

Már az eddigiekből is látható, hogy Johannes Aventinus és fő műve eddig inkább a magyar történeti kutatás perifériáján helyezkedett el, valamint az a kevés írás, amely mégis vállalkozott a humanista történetíró magyar vonatkozású híryanagának vizsgálatára, elsősorban az *Annales* honfoglalás kori információit dolgozta fel. Azonban dacára annak, hogy a bajor történetíró műve számos figyelemreméltó adatot tartalmaz a középkori magyar történelem más szakaszairól is, ezeket eddig nem elemezték komolyabban.

Dolgozatomban pontosan ezt a hiányt szeretném pótolni. Az *Annales* összes magyar történelmet tárgyaló részének elemzése szétfeszítené jelen írás terjedelmi korlátait, ezért azt a szakaszt választottam ki, amely a legfigyelemreméltóbb magyar érdekeltségű adatokat tartalmazza. Így tehát az *Annales* azon híradásait kívánom megvizsgálni, amelyek a XI. századi magyar történelem első feléről, pontosabban I. István, Orseolo Péter (utóbbinak mindkettő), valamint Aba Sámuel királyaink uralkodásairól szólnak.⁶

---

3 Hevér, 1985.

4 Veszprémy, 2008.

5 Jakubovich, 1927.

6 A magyar vonatkozású részeket Gombos Albin forrásgyűjteménye alapján vizsgáltam meg (Gombos, 2005). Kutatásom során természetesen alaposan átnéztem az *Annales* első, Sigmund Riezler által készített kritikai kiadásának vonatkozó szakaszait is. Nem vitatom a magyar középkorkutatás azon véleményét, hogy Gombos műve számos kihagyást, pontatlanságot, sőt szándékos rövidítést is tartalmaz, mindazonáltal az általam vizsgált Aventinus-féle fejezetek betű szerint megegyeznek a Riezler-féle kiadásban, illetve Gombos Albin forrásgyűjteményében. Éppen ezért írásomban Gombos művére fogok hivatkozni. Fontos megemlíteni továbbá, hogy ugyancsak alaposan átnéztem az *Annales* Münchenben őrzött (online is elérhető) autográf kéziratait, ám ezekben nem találtam számottevő, az általam vizsgált fejezetekhez kapcsolódó többletet. Magyar fordítás a jelen írásban vizsgált szakaszokról mostanáiig nem készült, az általam készített

A vizsgálat segítségével arra a kérdésre keresem a választ, hogy hogyan értékelhetők Aventinusnak a XI. századi magyar történelemről szóló feljegyzései, pontosabban: vajon szavahihetőeknek, megbízhatóaknak bizonyulnak-e a bajor történetíró információi. Dolgozatom első részében részletesen elemzem az *Annales* I. István király idejéhez fűződő híryanagát.⁷ Ennek során megpróbálom azonosítani a humanista történetíró által használt forrásokat. Emellett kísérletet teszek arra, hogy bemutassam, milyen módszerekkel bánt Aventinus a forrásaival, mindezek tükrében pedig a bajor humanista történetíró szavahihetőségét, híradásai hitelességét kívánom értékelni. Ezután az *Annales* azon szakaszával foglalkozom, amely Orseolo Péter és Aba Sámuel uralkodásának idejét foglalja össze.⁸ Ezen a ponton — bár az Aventinus által használt forrásokat itt is megnevezem, illetve röviden történetírói módszeréről is értekezem — célom nem részletes elemzés lesz, hanem főként néhány olyan adatot vizsgállok, amelyek a humanista történetíró művének legnehezebben megmagyarázható, ugyanakkor legizgalmasabb pontjait jelentik. Azt remélem, az *Annales* XI. század első felét lefedő szakaszának elemzésével képet rajzolhatok Aventinus történetírói hitelességéről, forráshasználatának módszereiről, valamint adatainak használhatóságáról.

Mielőtt azonban rátérnék az *Annales* magyar érdekeltégű részleteinek vizsgálatára, elengedhetetlen, hogy röviden összefoglaljam mindazt, amit az újabb kutatás általánosságban megállapított a bajor humanista történetírói módszereiről.

II. Aventinus történetírásának jellemzői

Elsőként fontos megemlíteni, hogy Aventinus fő művét igen sokan véleményezték már az elmúlt évszázadokban. Mindig is formáltak a szerzőről mind pozitív, mind ezzel ellenkező véleményeket, ám elmondható, hogy történeti kutatásban több irányvonal, korszak is megfigyelhető abból a szempontból, hogy éppen kedvezően vagy negatívan bírálták el a bajor történetíró *Annales*-ét. Ebben az is szerepet játszott, hogy éppen hogyan értékelték magát a humanista történetírást.⁹ A

---

fordítás pedig — leszámítva a főszövegben már most közölt szakaszokat — a későbbiekben kerül majd publikálásra.

7 *Gombos*, 2005. 357–358. p.

8 *Gombos*, 2005. 358–367. p.

9 *Veszprémy*, 2008. 21. p., 3. jegyz.

vélemények részletes bemutatására itt most nincs mód, ezért csak néhány mondatban foglalom össze a történeti kutatás szakaszait Aventinus megítéléséről. Az *Annales* az elkészülte után egy időre tiltólistára került, főként erős antiklerikális beállítottsága miatt.¹⁰ Aventinus halála után azonban a mű egyre elterjedtebb lett, első kiadása is lehetővé vált 1554-ben.¹¹ Népszerűvé tette ugyanis az írást az a történeti beállítás, illetve hangnem, amellyel Aventinus a bajor történelmet igen jó színben tüntette fel, ennek köszönhetően a mű még a német trónra irányuló bajor igényre is történeti-jogi alapot biztosított.¹² A XIX. századi új kritikai iskola követelményeit azonban az *Annales* nem állta ki, ezért ekkor a mű szavahihetőségét igen kedvezőtlenül bírálták el.¹³ Aventinus történetírói hitelének megítélése tehát az elmúlt évszázadokban meglehetősen ingadozónak mondható. A XX. században azonban, főként annak második felében a német — és erre alapozva a magyar — történészek egy olyan Aventinus-képet alakítottak ki, amely a korábbi vélekedéseket is összegezve a bajor humanista szerző történetírásának pozitív és negatív jellemzőit is magában foglalja, így talán legközelebb állhat az igazsághoz. Ezeknek a legfrissebb véleményeknek a segítségével most röviden összegzem Aventinus történetírói jellemzőit, módszereit.

Az első és legfontosabb, hogy Aventinust a forrásanyag iránti hallatlan kíváncsisága megkülönböztette a korábbi bajor történetíróktól.¹⁴ Lelkes humanistaként éveken keresztül járta Bajorország városait és kolostorait, és szinte hihetetlen mennyiségű forrást gyűjtött össze. Sajnálatos módon művének megírásakor nem jelölte, hogy mely forrásokat használta, így nem tudjuk pontosan, melyik információt honnan merítette, ráadásul az *Annales* számos híradása nem igazolható az adott eseménnyel vagy feljegyzéssel egykorú művekből. Aventinus lehetséges forrásainak azonosításához segítséget nyújt egy szerencsés körülmény. Az egyik ránk maradt kézírathoz ugyanis, amely Aventinus *Annales*ének, illetve a mű német változatának kivonatait tartalmazza, egy nekünk igen értékes, ismeretlen szerző által írt jegyzék tartozik, amely listába szedve közli a humanista történetíró által használt műveket. A jegyzék ugyan nem mondható teljesnek — az Aventinus által használt magyarországi források például nem szerepelnek benne —, az összesen 237 tételt tartalmazó lista mégis nagy segítség az Aventinussal

---

10 Schmid, 1977. 339. p.

11 Ld. 2. jegyz.

12 Schmid, 1977. 341. p.

13 Uo. 343. p.

14 Veszprémy, 2008. 22. p.

foglalkozó kutatóknak.¹⁵ Mindenképpen nyomatékossítja, hogy a bajor történetíró igen nagy mennyiségű forrás alapján írta meg művét.

Sokkal fontosabb kérdés azonban, hogy hogyan bánt Aventinus az általa használt művekkel. Saját bevallása szerint az egyik történetírói vezérelve a megfelelő „ítélet” (*iudicium*) megtalálása, és így a források igazságalapjának földe-
reítése volt. Ez a célkitűzés pedig, ha nem is jelentett modern értelemben vett forráskritikai megközelítést, mindenképpen újdonságnak számított, legalábbis bajor földön.¹⁶ A legtöbb Aventinussal foglalkozó XX. századi kutató dicséri a szerző forrásokkal szembeni kritikus hozzáállását, ám tény, hogy a bajor történetíró szemléletmódja olyan elemeket is tartalmazott, amelyek befolyásolhatták történetírói objektivitását.

Ezek közül némelyik a humanisták általános jellemzője volt. Aventinus egy másik vezérelvét a *iudicium* mellett a *stylus* jelentette, a bajor történetíró ugyanis az igazság keresésén túl fontosnak tartotta, hogy műve irodalmi szempontból is szórakoztató legyen, és hogy a kellemes stílusban előadott anyag felkeltse az olvasó figyelmét.¹⁷ Ahogy Aventinus megjegyezte, retorikailag bele lehet nyúlni a szövegekbe, de a történelem törvényeinek határain belül.¹⁸ Ebből adódott, hogy a humanisták, és így Aventinus is, gyakran bővítették az általuk használt forrásokot például kitalált szónoklatokkal, illetve csataleírásokkal. Ide kapcsolódik az a két cél is, amelyekre maga Aventinus szerint egy történetírónak törekedni kellett: a *voluptas* és *utilitas* (élvezet és hasznosság) kettőssége.¹⁹

Ebben a fejezetben már említettem, hogy az *Annales*ban érvényesült Aventinus antiklerikális szemléletmódja, és egyes esetekben ez is befolyásolhatta nála a tiszta igazság keresését.²⁰ Ennél azonban jóval fontosabb, mi több, a humanista történetíró talán legfontosabb jellemzője a szerző erős bajor patriotizmusa.

Amikor Aventinus megkapta az udvari történetírói pozíciót, a bajor hercegek, IV. Vilmos és X. Lajos 1517-ben megbízták a bajorok történetének megírásával. Egy olyan művet kellett írnia, amely a bajor múltat minél jobb színben tünteti fel. Ehhez az irányvonalhoz már pályafutása korábbi szakaszában közeledett, hiszen egyetemi éve alatt tagja volt Konrad Celtis tudományos közösségének,

---

15 A jegyzéket Romuald Bauerreiß publikálta és elemezte. *Bauerreiß*, 1932.

16 *Schmid*, 1977. 347. p.

17 Uo.

18 *Veszprémy*, 2008. 21. p.

19 Uo.

20 *Bosl*, 1977. 335. p.

amelynek egyik célja volt Németország történetének megírása.²¹ Aventinus az *Annales*ben a bajor és a német történelmet szoros összefüggésben tárgyalta,²² és egyaránt dicső fényben való feltüntetésükre törekedett. Elmondható, hogy Aventinus a nemzeti humanizmus egyik fő képviselőjének számított a XV–XVI. századi Németországban.²³

Ha nem is minden esetben, de Aventinus világképének fent ismertetett elemei indokolhatják, hogy az *Annales*ben közölt információk néhol eltérnek az általa használt források híryanagától. A szerző történetírói módszerei tükrében kell értelmeznünk a mű azon részleteit is, amelyek a XI. századi magyar történelem első felére vonatkoznak. Az alábbiakban tehát elsőként az *Annales* Szent István király koráról beszámoló adatait, majd az Orseolo Péterről és Aba Sámuelről szóló információkat vizsgálom meg. Az imént bemutatott megállapításokat alapul véve kívánok képet rajzolni Aventinus módszereiről, történeti hiteléről, illetve az *Annales* magyar híryanagának használhatóságáról.

II. Aventinus és a Szent István-kor

1) Gizella és István házassága

995/996-ban az akkor még csak fejedelem István — apja, Géza fejedelem közreműködésével — feleségül vette IV. Henrik bajor herceg, 1002-től II. Henrik néven német-római császár nőtestvérét, Gizellát. Az esemény nagy jelentőséggel bírt, mivel ez a frigy — Géza addigi külpolitikájának szerves folytatásaként — újabb erős szállal fűzte a magyarságot a német birodalomhoz, s ezen keresztül a Nyugathoz.²⁴ Az eseményről Aventinus is beszámol, leírása azonban korántsem egyezik minden tekintetben a magyar történeti hagyománnyal. A humanista szerző a következőket írja: „*Megjelennek a magyarok követei, és Henrikkel békét és örökös szövetséget kötnek. Azok vezetőjének Géza fiának, aki az Úr 996. évében halt meg (t. i. Géza), Gizellát, Henrik nővérét eljegyzik, azzal a törvénnyel és kívánsággal, hogy ő a hamis istenek tiszteletét elhagyván az egyetlen Krisztus és az igazi és legfőbb Isten tiszteletét vegye fel a néppel. Elfogadja a feltételt a ma-*

---

21 *Strauss*, 1963. 25. p.

22 *Merzbacher*, 1977. 373. p.

23 *Schmid*, 1977. 393. p.

24 *Makk*, 1993. 35. p.

gyarok fejedelme: azon nyomban keresztvízbe mártják, és Istvánnak nevezik, és a császár királynak nevezi ki. Gizellát tehát sorsszerű neve által kiválasztottként Istvánhoz férjhez adják mintegy túszerént és a hitnek a kötelekeként. Az ő segítségével és tanácsára a magyarok a keresztény vallást kezdik követni. Gizella pedig a németek nyelve szerint kezeset jelent, a németeknél gyakori női keresztnév.”²⁵

Nézetem szerint Aventinus leírásában összesen öt bővebb magyarázatra szoruló elemet különböztethetünk meg. 1) A bajor történetíró összemosza István házasságát István megkeresztelkedésével, mi több, Gizella nőül vétele előfeltételként említi István keresztény hitre térését. 2) Szerinte Gizellának köszönhető a magyarok későbbi keresztény hitre térése. 3) Aventinusnál Henrik már császárként szerepel az említett események idején. 4) Ezzel függ össze, hogy a házassághoz és a megkeresztelkedéshez kapcsolja István királlyá emelkedését, ráadásul szerinte Henrik tette királlyá a magyar fejedelmet. 5) Végül a házasságot és a megkeresztelkedést kronológiailag hibás módon a Géza fejedelem halála utáni időszakra helyezi.

Az írásom kezdetén felvetett kérdésnek megfelelően most megkíséreltem mindezt Aventinus szavahihetősége szempontjából elemezni. Megpróbálom azonosítani az említett információk alapjait jelentő forrásokat, ahol pedig ez nem lehetséges, más módon megmagyarázni a humanista szerző híradásait.

Véleményem szerint az említett öt pont közül az első három azonos törőlfakad. István megkeresztelkedése, amely tehát Aventinus szerint Gizella nőül vételének feltétele volt, a házasságához hasonlóan a korai magyar történelem egyik sorsfordító eseménye, és a következőképpen zajlott: kevésel Géza halála előtt megjelent a magyar udvarban a száműzött Adalbert prágai püspök, aki keresztvíz alá tartotta Vajkot, a későbbi Szent Istvánt.²⁶

Aventinus azonban ettől eltérő álláspontot fogalmazott meg, valamint leírása túlzó, amikor Gizella királynénak tulajdonítja a magyar nép keresztény hitre térítését. A humanista szerző szemszögéből úgy tűnik, hogy a bajor uralkodócsaládnak köszönhető a magyarok megtérése, Henrik Gizella Istvánhoz történő férjhez adásával, Gizella pedig a házasság utáni tevékenységével mozdította elő ezt. Azonban, még ha van is valóságalapja annak, hogy István bajor házassága elősegítette a kereszténység terjedését Magyarországon, túlzás azt mondani, hogy mindez Gizella vagy II. Henrik személyes érdeme lehetett.²⁷ Egyszerű té-

---

25 *Gombos*, 2005. 357. p.

26 *Kristó*, 1999. 25. p.

27 *Makk*, 1993. 38. p.

vedésnek tűnik pedig Aventinus azon állítása, amely szerint Henrik Gizellát már császárként adta feleségül a magyar fejedelemhez.

Aventinusnak ez a történeti beállítása, Henrik és Gizella szerepének felértékelése korántsem új jelenség a német forrásokban. Ugyanígy nem előzmény nélküli Henrik császárként való kezelése sem. Ahogy Gombos Albin tanulmányában²⁸ olvasható, a német történeti hagyományban többféle felfogás rajzolódik ki István és a magyarok megkeresztelkedéséről, egyes német írók II. Henrik német-római császárt emelik ki,²⁹ mások pedig Henrik mellőzésével csak Gizellát tekintik a magyarság megtérítőjének.³⁰ Egyetértek Gombos megállapításával: Aventinus minden idevonatkozó hagyományt összefoglal az ezzel kapcsolatos híradásával,³¹ így mind Henriknek, mind Gizellának nagy szerepet tulajdonít a magyarok megkeresztelkedésében. A Henrik császárnak tulajdonított térítő szerepről ír Gerics József is. Megállapítja, hogy több német forrásnak, különösen II. Henrik életrajzának volt az a célja, hogy Henriket ideális császárnak állítsa be, ennek érdekében pedig térítő tevékenység végzésével is felruházta őt. Mivel a XI. század elején a magyarság testesítette meg a nyugati kereszténységhez frissen csatlakozó, addig pogány népet, szinte értelemszerű volt, hogy az életrajz írója Henriknek az ő megtérítésük dicsőségét tulajdonította.³² Gerics tanulmánya magyarázza az akkor még csak bajor herceg Henrik császárként történő említését is. Mivel a hittérítés a *császári* ideál egyik alapköve volt, nem meglepő, hogy korábbi források, így az említett *vita* is császárnak mondják Henriket István megkeresztelkedése idején.

Nem állapítható meg minden esetben pontosan, hogy mely műveket használta a bajor történetíró a fenti híradásához, ám az egyik forrását meglehetősen bizonyossággal azonosíthatjuk. Aventinus ugyanis a fenti események leírásakor a következőképpen fogalmaz: „*Gzellát tehát sorsszerű neve által kiválasztottként Istvánhoz férjhez adják mintegy túszként és a hitnek a kötelékeként... Gizella pedig a németek nyelve szerint kezes jelent.*”³³ Aventinus utóbbi híradása arról tanúskodik, hogy a szerző Gizella nevét összekapcsolta a „kezes, túszt” jelentésű

---

28 Gombos, 1938a.

29 Gombos, 1938a. 305–306. p.

30 Uo. 308–309. p.

31 Uo. 300. p.

32 Gerics, 1995. A német hagyomány történeti beállítását kevésbé részletesen ugyan, de Györffy György is megemlíti. Ld. Györffy, 1977. 80. p.

33 Gombos, 2005. 357. p.

német Geisel szóval. A Gizella név jelentésének ilyen módon történő megmagyarázása ismereteink szerint egyetlen középkori munkában olvasható még, mégpedig Reichenauai Hermann *Krónika a világ hat korszakáról a világ teremtésétől 1054-ig* című művében. Ez utóbbi ekképpen ad hírt: „*Ennek húgát, Gizellát — igazán neve szerint a hit kezeseként — feleségül adták Istvánhoz, a magyarok királyához, miután az Krisztus hitére tért.*”³⁴ Aventinus és Reichenauai Hermann szövegének összevetése, mindkettőben az *obses* szó használata, valamint a Gizella név jelentésének összefüggésbe hozása a királyné későbbi hitbéli tevékenységével jól jelzi a két forrás kapcsolatát. Állításmat erősíti, hogy — mint az írásom későbbi szakaszaiban látni fogjuk — nem ez az egyetlen feljegyzés Aventinus *Annales*ében, amelynek forrása gyaníthatóan Reichenauai Hermann, ráadásul az előző fejezetben említett ismereten szerző által készített jegyzék is tartalmazza Reichenauai Hermann művét.³⁵

A fejezet elején megkülönböztetett öt pontból az első három magyarázata tehát egyértelmű, és bár a fennmaradó kettőnek nincs ismert forráselőzménye, hasonló módon indokolhatóak meg. Feltételezem, hogy az információ, amely alapján Henrik királlyá nevezte ki Istvánt, ugyan Aventinus saját bővítése, azonban szoros összefüggésben áll a fentebb taglalt, II. Henriket idealizálni szándékozó német történeti hagyománnyal. Mint láttuk, Aventinus törekedett a bajor történelem, így a bajor uralkodók felértékelésére. Ezek fényében nem meglepő, hogy Aventinus nemcsak felkarolja a korábban is létező bajor hagyományt, de tovább is fejleszti azt, és a valóságot eltorzítva II. Henriknek tulajdonítja István királlyá tételét, teljesen kihagyva III. Ottó császárt és II. Szilveszter pápát az eseményekből. Pedig, ahogy Makk Ferenc írja, a királyi címet és koronát a pápa adományozta Istvánnak, de ezt a német császár (akkor III. Ottó, nem II. Henrik) beleegyezésével tette.³⁶

Ebben a kontextusban értelmezhetjük azt is, hogy miért „nyilvánítja halottnak” Aventinus Géza fejedelmet az ezredforduló említett eseményei idején. Azzal a leírással ugyanis, hogy Henrik királlyá emelte Istvánt, nem fért volna össze egy ekkor még életben lévő Géza fejedelem, hiszen Aventinus is tudhatta, hogy nem lehetett Magyarországnak fejedelme és királya is egyszerre. Ezért olyan módon írta át az eseményeket, hogy Géza fejedelem azokban — halott mivolta miatt — már ne szerepelhessen.

---

34 HAC 117. p. Magyar fordítása: ÁKÍF 220–221. p.

35 *Bauerreiß*, 1932. 56. p.

36 *Makk*, 1993. 41. p.

Összefoglalva tehát: annak ellenére, hogy a fenti öt pont egy részének korábbi források lehettek az alapjai, más elemek pedig a humanista szerző saját bővítései, tulajdonképpen mindegyiket Aventinus azon törekvése magyarázza, hogy piederesztálra emelje IV. Henrik bajor herceg, a későbbi II. Henrik császár uralkodását, valamint Henrik testvére, Gizella szerepét. Aventinus egy forrása pedig teljes bizonyossággal azonosítható, a Gizellát nevéből adódóan a hit kezeseként bemutatató szakasza Reichenau Hermann krónikáján alapszik.

2) István kardal való felövezése és Gizella hozománya

Aventinus az István és Gizella között 995/996-ban megkötött házasság folytatásaként ír arról, hogy Gizellával öt előkelő érkezett Magyarországra, akik Istvánt karddal övezték fel, és hogy több fontos nyugat-magyarországi város Gizella hozománya részét képezte. A következőket olvashatjuk az *Annales vonatkozó fejezetében*: „*Hanto, Wolfger, Hermann, Boso, Wentzeslaus, a bajorok előkelői Gizellával Magyarországra mennek: és a németek szokása szerint Istvánt karddal, hadi kardszíjjal övezik fel, fegyverekkel ruházzák fel. ... Ezen szokás szerint a bajor előkelők által Szent István fegyvert öltött, és azoknak a fáradozásait békében és háborúban használván, a háborúra leginkább hajlamos, tehát a keresztény kegyességtől mintegy haszontalanként irtózó... népe a vallás engedelmességében erővel tartotta. És hogy könnyebben elérje [ezt], odaadják hozomány címén neki a bajorok településeit: Pozsonyt, Pisoniumot, a Fischa folyón túl Sopront, Semproniumot, Szombathelyet és több más várost, egykor a bajorokéit, a Fischán túl.*”³⁷

A humanista történetíró tehát elsőként bajor előkelőket sorol fel, akik Gizella társaságában jöttek be Magyarországra.³⁸ A nevek forrása könnyen azonosítható: Aventinus minden bizonnyal a magyar krónika valamelyik változatából vette át ezeket. Nem tudni pontosan, hogy a mű melyik változatát használta, a legvalószínűbb azonban azt feltételezni, hogy az ő idejében már nyomtatott formában is létező Thuróczy-krónika kerülhetett a kezébe, amelynek a XI. századi magyar történelemről szóló részei szinte szó szerint követik a XIV. századi krónikakompozíció leírásait. Éppen ezért továbbiakban a Thuróczy János: *A magyarok krónikája* című művét hasonlítom össze az *Annalessel*.

---

37 Gombos, 2005. 357 p.

38 Kristó, 2000. 61. p.

A Thuróczy-krónikában az Aventinusnál olvasható öt név a következőképpen szerepel: Hunt,³⁹ Volphgerus,⁴⁰ Hermannus,⁴¹ Poth,⁴² Wencellinus.⁴³ A bajor szerző írásában mind az öt személy Gizella királynéval együtt Magyarországra jött előkelőként szerepel, Thuróczy művében azonban ez koránt sincs így, ugyanis az egyetlen, akit utóbbi forrás is Gizella kíséretébe helyez, az Hermann.⁴⁴ Annak ellenére, hogy más személyekről is feltételezhetjük, hogy valóban a bajor királyné kíséretéhez tartoztak,⁴⁵ egyiküknél sincs erre ismert szöveges bizonyíték. Ezért azt az információt, amely alapján a másik négy főember, Hanto, Wolfger, Wentzeslaus és Boso is Gizellával érkezett Magyarországra, Aventinus ferdtésének kell minősítenem. Ennek ellenére is elmondható azonban, hogy a bajor humanista forrása itt a magyar krónika volt. Feltételezhetően pedig azért kötötte mind az öt személyt Gizellához, mert így a Thuróczy-krónikában is meglévő nevek alapján tudott létrehozni egy királynéi kíséretet, ezzel is nyomatékosítva a bajorok magyarokra tett hatását.

A fejezet következő epizódja István felövezése karddal, hadi kardszíjjal, fegyverekkel.⁴⁶ Itt ismét a magyar krónika volt a humanista történetíró forrása, Thuróczy feljegyzése a következő: „Ezekben a napokban költözött be Hont és Páznán is, és Szent István királyt a Garam folyónál német szokás szerint karddal övezték fel.”⁴⁷ Aventinus ezúttal meglehetősen pontosan használta Thuróczyt, az egyetlen eltérés, hogy nála a felövezést az öt előkelő végzi. Emellett mind Aventinusnál, mind a magyar krónikában szerepel a felövezés kapcsán, hogy István német segítséggel verte le a lázadókat. A magyar krónikában, akárcsak a felövezésnél, István Hont és Pázmány segítségére támaszkodik, Aventinusnál pedig a német előkelőkre. A Thuróczy-krónika így ír erről: *Géza fejedelem, és fia, Szent István király, tehát bizakodva ezeknek a grófoknak [ti. Hont és Pázmány], de még inkább Istennek a segítségével egyes lázadókat fegyveres megfélemlítés-*

---

39 CH 68. p., Thuróczy 85. p.

40 CH 66. p., Thuróczy 85. p.

41 CH 66. p., Thuróczy 87. p.

42 CH 67. p., Thuróczy 86. p. A Poth név és az *Annales* Boso alakjának azonosságával kapcsolatban ld. CH Commentarii 184–187. p.

43 CH 66. p., Thuróczy 85. p.

44 *Kristó*, 2000. 61. p.

45 Uo. 61–62. p.

46 A felövezésről bővebben ld. *Veszprémy*, 1989.

47 CH 68. p., Thuróczy 85. p.

*sel, némelyeket pedig hajlandóságuknál fogva térítettek a kereszténységre.*⁴⁸ Aventinus ábrázolása mögött tehát itt felfedezhető a magyar krónika.

Végül rátérek az *Annales* István-korról szóló szakaszának egyik legérdekebb információjára. Annak folytatásaként, hogy István a németek segítségével szorította vissza Magyarországon az ellenállókat, Aventinus arról ír, hogy a bajorok odaadják neki hozomány címén a bajorok településeit: Pozsonyt, a Fischafolyón túl Sopront, Szombathelyet és több más várost, egykor a bajorokéit, a Fischán túl. Ez alapján tehát Gizella hozománya részeként került volna Magyarországhoz a Nyugat-Dunántúl jelentős része. Hogy Aventinus ezt az értesülését honnan vette, sajnos nem tudjuk, ugyanis más ismert forrás nem szól erről. Tóth Endre úgy véli, nincs okunk kételkedni a bajor szerző híradásában, mert nincs semmi meglepő és váratlan a városok átadásában hozományként.⁴⁹ Hevér László szerint ellenben nem adhatunk hitelt a híradásnak, hiszen itt Aventinus mindössze olyan birtokigények jogi megalapozottságát kísérelte meg alátámasztani, amelyeknek II. Konrádtól III. Frigyesig számos császár próbált érvényt szerezni.⁵⁰

Ebben a fejezetben áttekintettem Aventinusnak a Gizella kíséretében az országba jött öt előkelőről, István felővezéséről, és Gizella hozományáról szóló tudósításait. A háromból kettő forrása azonosítható: A humanista történétíró a főembereknél és a felővezésnél a magyar krónikát használta, az innen vett adatokat pedig kissé átalakította, a maga bajor szájaíze szerint formálta. A bajor hercegnő hozománya kapcsán sajnos egyelőre csak találgathatunk.

3) Egyházszerzés Magyarországon és Gizella vallási tevékenysége

Aventinus ezután a kibontakozását Szent István idején megkezdő magyar egyházszervezetről értekezik, és ismét kidomborítja Gizella királyné egyházszerzői szerepét: „*A népnek Aserik nevű, aki Anasztáz is, saját érseket adnak, és megparancsolják, hogy Brigetióban, amely Gran és Esztergom is, lakják. Ugyanis azelőtt azon a területen a passzai főpap, lorchi érsek gondoskodott a nyilvános és magánmisékről, és egész Magyarországot tíz főpapi joghatósági körzetre osztják. Gizella, az igen vallásos asszony Veszprémet felépítette, minden egyes templomot megszemlélt. Ami a szertartásokat és a ritust illette, nagy pompával és egyszerűen*

---

48 CH 66. p., Thuróczy 85. p.

49 Kiss–Tóth–Zágorhidi, 1998. 109–110. p.

50 Hevér, 1985. 54. p.

smind legbökezűbben adományozott, az aranyhímzők helyett tevékenykedett, a szent ruhákat saját kezeivel szőtte, fonta, javította ki."⁵¹

Meggyőződés, hogy Aventinus ezt a híradását egy olyan forrásból emelte át, amelyet eddig egyetlen történeti munka sem hozott összefüggésbe a bajor humanistával. Nem másról van szó, mint a talán legjelentősebb Szent-István életrajzról, Hartvik püspök legendájáról.⁵²

Az első, amire a fenti részlet olvasásakor felfigyelhetünk, hogy Aventinus azonos személyekként kezeli Aseriket (Asztrik) és Anasztázt. Annak problémája, hogy ez a két név egy vagy két alakot jelölt-e, sokáig vitatott volt a történeti kutatásban, mára azonban elfogadottá vált, hogy ugyanarra a személyre vonatkoznak.⁵³ Sosem volt kérdés azonban, hogy az Aserik-Anasztáz megfeleltetést Hartvik hagyományozta az utókorra, ugyanis a következő olvashatjuk nála: *„Az atyja halálát követő negyedik év során azután az isteni kegyelem figyelemzetése szerint ezt az Aszkrik főpapot, akit más néven Anasztáznak is mondtak, elküldötte a szent apostolok küszöbéhez, hogy eszközölje ki Szent Péternek, az apostolok fejedelmének utódától bőséges áldását a kereszténység Pannónia vidékein sarjadt új hajtására, s hogy az esztergomi egyházat aláírásának tekintélyével metropolitai székké szentelje, a többi püspökséget pedig áldásával megszilárdítsa.*"⁵⁴ Aventinus, akárcsak Hartvik, megnevezi Aseriket, és hozzáteszi, hogy Anastasiusnak is hívták. Aventinus információja alapján továbbá Aserik Esztergom érseki székét kapta meg. Hartvik legendájában ugyan Aserik először kalocsai érsekként bukkan fel, ám nem sokkal később esztergomi érsek lesz Sebestyén helyett: *„Csakhogy mivel Isten megostorozza mindazokat, akiket fiávé fogad, az említett Sebestyént — türelmét kipróbálandó — egy időre megfosztotta testi szemeinek látásától. S hogy a hitben még oly fiatal nyáj a pásztor vezetése nélkül a megkezdett igaz ösvényről le ne térjen, [István] a római pápa egyetértése mellett a már többször emlegetett Aszkrik kalocsai püspököt tette meg helyettesévé.*"⁵⁵ A bajor történetíró tehát Aserik esztergomi érsekségét is olvashatta Hartviknál.

Gizella egyházi tevékenységének leírása ugyancsak Hartvik művéből származik. Utóbbi a következőképpen ábrázolja ezt: *„Hogy miképpen viseltetett ő az*

51 Gombos, 2005. 357. p.

52 Ld. Thoroczky, 2003.

53 Györfly, 1977. 140. p.

54 Hartvik 412. p., ÁKÍF 321–322. p.

55 Hartvik 416. p., ÁKÍF 327.

*istentisztelet díszesebbé tétele irányában, mily gyakran és mily jótékonykodóan jelent meg Isten szolgálóinak gyülekezeteiben, máig is számos egyházban tanúsítják a keresztek, edények, a csodálatos műgonddal készített vagy szőtt kellékek, mindenekelőtt mégis a veszprémi püspökség, amelyet alapkövétől kezdve a szolgálathoz szükséges teljes arany- és ezüstkészlettel meg sokféle kelmével ékesített fel.*⁵⁶ Feltételezhető, hogy Aventinus a Veszprém felépítéséről szóló feljegyzését Hartviktól vette, vélhetően a humanista történetíró is a veszprémi székesegyházra utal ezen a ponton. Azt, hogy Gizella megadományozta az első magyarországi egyházmegye széktemplomát, a köztudat is megőrizte, és okleveleink is tanúsítják.⁵⁷ Gizella egyházi adományairól — igaz, más-más megfogalmazásban — szintén olvashatunk Hartviknál és Aventinusnál egyaránt. Ugyanez mondható el arról, hogy bajor királyné a saját kezével szőtt szent ruhákat, minden bizonnyal ezt is Hartviktól vette át a humanista történetíró. Ezek alapján megállapíthatjuk: Aventinus művének azon részletei, amelyek Gizella kegyes tevékenységeit foglalják össze, ugyancsak Hartvik legendájából származnak.⁵⁸

Végül az eddigiek alapján vizsgálhatjuk az Aventinusnál olvasható tíz főpapi joghatóság feljegyzését. A Hartvik-legendá rövideen erről is beszámol: *„Ezt követően a megyéket tíz püspökségbe osztotta be, és az esztergomi egyházat tette a többiek metropolitai székévé és tanítójává.*”⁵⁹ Aventinus tehát a fentiekhez hasonlóan ezen a ponton is Hartvik művét használhatta.

A Hartvik-legendá szerzteágazó kézirati hagyománya erősíti a feltételezést, hogy a bajor történetíró utazásai során találkozott a mű egyik változatával.⁶⁰ Összefoglalóan úgy vélem, fenti megállapításaim kellőképpen igazolják, hogy a bajor történetíró a fenti híradáshoz Hartvik püspök legendáját használta fel. Az előző két fejezet alapján pedig nem meglepő, hogy ábrázolásában most is a bajor

56 Hartvik 415. p., ÁKÍF 285–286. p. (A Nagyobbik legenda Hartvikkal megegyező leírása a ford. alapja)

57 Gutheil, 2000. 70. p.

58 Aventinus Gizella egyházi tevékenységeinek taglalásakor a Hartvik-legendán kívül esetleg használhatta (ismét) a magyar krónika valamelyik szövegváltozatát is, hiszen szót ejt arról, hogy Gizella meg is javította a ruhákat. A Thuróczy-krónikában olvashatjuk: Gizella (...) évenként kijavított minden javítani való gyolcsot, bársonyt és szövetholmit. A 2. fejezetben már megállapítottam, hogy Aventinus ismerte a magyar krónika valamelyik szövegét, így nem lenne meglepő, ha itt is felhasználta volna. Ld. CH 76. p., Thuróczy 99. p.

59 Hartvik 412. p., ÁKÍF 321. p.

60 SRH II. 365–376. p. (Bartonic Emma írása)

Gizella szerepét domborítja ki, ráadásul azt sugallja, hogy a bajorok adtak érseket a magyaroknak, illetve működtek közre a tíz főpapi joghatóság kialakításában.

4) István, Gizella, Imre és a Bajor Hercegség — Az 1030-as háború előzménye

Aventinus következő híradása — a legtöbb feljegyzésétől eltérően — nagy figyelmet kapott a XIX–XX. századi magyar középkorkutatásban. II. Konrád német császár 1030 júliusában birodalmi hadseregével Magyarországra tört,⁶¹ a háború előzményéről pedig a bajor történetíró Annalesében a következőket olvashatjuk: „A felség és a császár Bajorországban átvonulnak Regensburgba, ünnepélyes birodalmi gyűlést tartanak. Megjelennek István, a magyarok királya és hitvese, Gizella követei, és ezek fiának, Imrének Bajorországot, mivel ősei, ükapja, dédapja, nagyapja és anyai nagybátyja birtokolták, öröklési jogon Konrádtól visszakövetelik. Amit amikor megtagadnak, hadat üzennek a császárnak és a királynak, majd hazatérnek.”⁶²

István és Gizella Imre hercegre támaszkodó bajor trónigényéről egyedül Aventinus szól. Ezért, akárcsak Gizella korábban említett hozományának esetében, úgy itt sem állapítható meg, vajon Aventinus korábbi forrásból merítette-e elbeszélését, vagy esetleg a saját betoldásáról van szó. A magyar középkorászok eltérő véleményeket alakítottak ki az információ valóságalapjáról. Pauler Gyula elutasítóan kezeli Aventinus álláspontját, indoklása, hogy ez ellenkezik az egykorú források tanúságával.⁶³ Marczali Henrik sem tartja valóságosnak a híradást. Megemlíti, hogy német kutatók hitelt adnak Aventinusnak, és azzal érvelnek, hogy II. Konrád császár megerősíteni sietett fiának, Henriknek a bajor főurak általi fejedelemmé történő megválasztását. Ez az esemény 1027 elején történt, miután 1026 elején meghalt a király által kinevezett herceg, a császár sógora, luxemburgi Henrik. Marczali ellenérve, hogy éppen Henrik herceg, a későbbi császár, tehát az, akit az ügy legközelebb érdekelt, jogtalanak tartotta az István ellen viselt háborút.⁶⁴ Gombos Albin megbízhatatlannak tartja Aventinust, szerinte egyszerűen Konrád császár hódító szándékait kell keresni a háború ki-

---

61 Makk, 1993. 53. p.

62 Gombos, 2005. 358. p.

63 Pauler, 1899. 411. p., 145. jegyz.

64 Marczali, 1895. 298. p.

robbanása mögött.⁶⁵ Nem tartja kizártnak azonban a híradás valós alapját Hóman Bálint, indoklasként Imre herceg komoly szerepvállalását hozza fel a Konráddal vívott háborúban.⁶⁶ Egyáltalán nem ítéli hiteltelennek az Imre bajor trónigényéről szóló feljegyzést Györfly György, aki a következőképpen fogalmaz: „Ha hihetünk a humanista történetírónak, Aventinusnak, István és Gizella jogos öröklés jogán be is jelentette igényét a bajor hercegségre Imre herceg számára.”⁶⁷ Kristó Gyula álláspontja a kérdésben leginkább semlegesnek mondható, de ő sem cáfolja a bajor történetírót. A neves magyar középkorász arra hívja fel a figyelmet, hogy II. Konrád ellenséges szándéka már akkor kitűnt, amikor Luxemburgi Henrik bajor herceg 1026. évi halála után a bajor hercegi székbe az anyai ágon a bajor hercegi családból származó Imre helyett saját fiát, a későbbi III. Henrik császárt ültette.⁶⁸ Kristó ugyan elismeri, hogy egyetlen korabeli forrás sem szól a magyar igénybejelentésről, de Konrád feltűnően gyors lépését összefüggésbe hozza a bajor humanista híradásával.⁶⁹

Nem könnyű feladat a magyarok és II. Konrád között 1030-ban kitört háború okainak tisztázása. II. Henrik császár halála után a német fejedelmek II. Konrád száli frank grófot kiáltották ki királynak 1024 szeptemberében. Az új uralkodó „német birodalmi” politikába kezdett.⁷⁰ 1026-ban Konrád Itáliába vonult, és elmozdította helyéről a velencei dózsét, Orseolo Ottót, aki István király sógora volt.⁷¹ Ezután következett Konrád már említett lépése, amellyel 10 éves fiát, Henriket Bajorország hercegi székébe ültette.⁷² Mindezek tetejébe Konrád házassággal megpecsételt szövetségre kívánt lépni Bizánccal, e cél érdekében pedig 1027-ben Werner strassbourgi püspököt Magyarországon át követségbe küldte VIII. Konstantin császárhoz. István azonban megtiltotta a püspök átvonulását, így az csak kerülő úton tudott eljutni Bizáncba.⁷³ Marczali Henrik említi a háború lehetséges okaként a rendezetlen határviszonyokat: Szerinte az 1031-ben megkötött béke is ezt bizonyítja, Németország ugyanis ebben lemondott a Fische

---

65 *Gombos*, 1938b.

66 *Hóman*, 1938. 233. p.

67 *Györfly*, 1977. 310. p.

68 *Kristó*, 1983. 205. Kristó idézi is Aventinust: 516. p., 40. jegyz.

69 *Kristó*, 2002. 102. p.

70 *Györfly*, 1977. 310. p.

71 Uo.

72 Uo. 310–311. p.

73 Uo. 311. p.

folyótól a Lajtaig és a Fischa torkolatától a Morváig elterülő vidékről.⁷⁴ Láthatjuk tehát, hogy az 1030-as háború hátterében — Aventinus híradásán kívül — számos tényező állhatott.

Gombos Albinnak köszönhetően tudjuk, hogy összesen öt egykorú, közelkorú vagy kései feljegyzés érinti a háború lehetséges okát: Wipo, II. Konrád császár udvari káplánja és történétírója jegyezte le, hogy a bajorok hibájából egyenetlenség keletkezett a bajorok és a magyarok között, majd Szent István hadai betörésekkel pusztították a bajor földet, Konrád pedig ennek megtorlására indított háborút. Aloldus de Peklarn, a háborúban a császár mellett szereplő Albert osztrák határőrgróf udvari papja szerint a háború mögött a bajor örökösödési kérdés állt. Ez Ortilo de Lilienfeld szerzetes átírásában maradt fenn, utóbbi munkát azonban a történészek későbbi, újkori hamisításnak gondolják, így hiába ez az egyetlen dokumentum, amelyből Aventinus esetleg meríthette volna az István és Gizella által Imre nevében benyújtott trónigényt, nem tulajdoníthatunk neki valódi hírértéket. Reichenau Hermann, akit Aventinus máshol forrásként használt, itt csak szűkszavúan, általánosságban szól a háború előzményeiről. Georgius Merula leírása alapján II. Konrád azért támadta meg a magyarokat, mert azok a császár ellen lázadásra és elpártolásra bujtogatták az itáliai népeket. A Gombos által említett ötödik kútfő pedig Aventinus, akinek híradását nem tartja hitelesnek.⁷⁵

A fentiekben bemutattam, hogy a Konrád császár és a magyarok között kiobbant háború lehetséges okai sokfélék lehetnek a középkori, részben kortárs, részben későbbi források, és a másodlagos szakirodalom megjegyzései alapján. Mindezek fényében — legalábbis egyelőre — sem bizonyítani, sem cáfolni nem tudjuk Aventinus híradását. Azonban, ha nem is fogadjuk el a magyar–német háború egyetlen, vagy fő okaként a bajor történétíró által említett örökösödési kérdést, kétségtelen, hogy a Konrád császár és István között kialakult ellentétek egyik elemeként Imre herceg bajor trónöröklési joga is felmerülhetett.

Végül úgy gondolom, annak magyarázatára is következtethetünk, hogy Aventinus a számos lehetséges feszültségforrás közül miért éppen Imre bajor öröklési jogát választotta a német–magyar háború előzményeinek taglalásakor. Ha jobban szemügyre vesszük ugyanis a háború szóba jöhető okait, megállapítható, hogy ez volt az egyetlen, amelyen keresztül Aventinus a magyar felet állíthatta az összecsapás kitérésének felelőseként. Minden más számba vehető ok a bajor fél, pontosabban Konrád császár hatalmaskodó politikáját mutatja, és Wipo káp-

---

74 *Marczali*, 1895. 297–299. p.

75 *Gombos*, 1938b. 303–304. p.

lán megjegyzését bizonyítja, amely szerint a háború a bajorok hibájából robbant ki.⁷⁶ Mivel azonban Aventinus célja a bajor történelem idealizálása volt, érthető, miért éppen a talán egyetlen olyan történeti beállítást választotta, amellyel a magyarokra háríthatta a viszály kialakulását.

5) *Az 1030-as német–magyar háború és a békekötés 1031-ben.*

Az előző fejezet szerves folytatásaként ugyancsak érdekes, miképpen értekezik Aventinus a Konrád és István közötti háború lefolyásáról, illetve az ezt lezáró békéről. „*Ugyanebben az időben a magyarok visszaűzést elszenvedőként Kelet-Bajorország városát, Bécset elfoglalják. Konrád fegyverrel Magyarország ellen megy, behatol a Rába folyóig. Minden földet betölt gyilkolással, zsákmányszerzéssel, gyűjtogatással, a magyarok szélső folyóitól és posványaitól akadályoztatva, az élelem hiányától kényszerítve a bajor határra visszatér. Ott ide-oda köveket küldvén, a békéről kezdtek tárgyalni. Henrik király Istvánhoz és Gizellához Magyarországra megy. Mégpedig Szent Henrik, azok fia (a magyarok hibásan Imrének hívják), akit Bajorország örököséként tartottak az anyja innen való származása miatt, már meghalt. A bajor és a magyar király a barátságot, amelyet azelőtt a Szent II. Henrikkel elhatároztak, megerősítik az eskü szentségével.*”⁷⁷

Úgy vélem, a tényleges hadi cselekmények leírásakor a bajor történetíró két korabeli forrásra támaszkodott. Az egyik Reichenau Hermann krónikája, a másik pedig egy eddig még nem említett, ám annál jelentősebb korabeli forrás: Az Altaichi Évkönyv. Reichenau Hermannál ezt olvashatjuk: „*Konrád császár, akinek már hosszabb idő óta ellentétei támadtak Istvánnal, a magyarok királyával, Pannóniára támadt, és amennyire a folyók és a mocsarak engedték, egészen a Rábáig pusztította azt.*”⁷⁸ Aventinus innen vehette, hogy a támadó Konrádot folyók és posványok (mocsarak) is akadályozták az előrehaladásban, valamint azt is, hogy a német császár a Rábáig haladt előre. Az Altaichi Évkönyv pedig eképpen ábrázolja a háborút: „*Konrád császár sereggel vonulván Magyarországra Szent Albán születésnapján, vasárnap az éjszakát az altaichi monostorban töltötte. Visszatért pedig Magyarországról katonaság nélkül és minden eredmény nélkül azért, mert a sereget az éhínség gyötörte, a magyarok Bécset is elfoglalták.*”⁷⁹

---

76 VCI 268. p., ÁKÍF 181. p.

77 Gombos, 2005. 358. p.

78 HAC 121. p., ÁKÍF 221. p.

79 AAM 791. p., ÁKÍF 239. p.

Aventinus itt olvashatta, hogy Konrád császár vereséget szenvedett, hogy ennek egyik oka az éhínség volt, valamint, hogy a magyarok Bécset is elfoglalták.

Reichenauai Hermannt mint Aventinus egyik lehetséges forrását már említettem. Az pedig, hogy a humanista történetíró ismerte az Altaichi Évkönyvet, nem is kérdés. Tudjuk ugyanis, hogy Aventinus őrizte meg az Évkönyv kivonatát, ráadásul a felfedezés jelentőségével maga is tisztában volt. Mi több, az Altaichi évkönyvek müncheni kéziratában a margón fel is fedezték Aventinus jegyzeteit.⁸⁰

A humanista történetíró tehát két korabeli német forrásból alkotta meg a maga elbeszélését a német–magyar háborúról. Azonban — a szokott módon — ezúttal is átalakította, elferdítette a rendelkezésére álló tényanyagot. Nála ugyanis a magyarok Bécset akkor foglalták el, miután visszaűzték őket a bajorok rögtön a harc kezdetekor, pedig egyik korabeli forrás sem állít ilyesmit. Ez azt sugallja, hogy a magyarok támadtak először, ami összhangban áll a bajor történetíró előző híradásával. Ugyanis, ha István király és Gizella robbantotta ki a vizsályt azzal, hogy Imre nevében a bajor trónt követelték, nem meglepő, hogy a tényleges katonai összecsapást is a magyar fél kezdte Aventinusnál.

Ismét csak Gombos megállapításaira hagyatkozva elmondható, hogy a háborút lezáró 1031-es békekötésnél három forrása lehetett Aventinusnak. Az egyik a már korábban említett Wipo, aki azzal, hogy csak Szent István követküldéseit emelte ki a háború lezárását megelőző tárgyalások kapcsán, homályt borított arra, hogy a békét folyamatos követjárások előzték meg mindkét részről.⁸¹ Gombos megemlíti, hogy Aventinus ezúttal kiváló éleslátással értelmezi Wipo jelentését, hiszen a követek ide-oda járásáról beszél.⁸² Az udvari káplán írását is ismerhette tehát Aventinus. Biztosan nem pusztán ez alapján készítette el feljegyzését, hiszen az *Annales* ezen része sokkal inkább emlékeztet az Altaichi és a Hildesheimi Évkönyv ábrázolásaira.⁸³ A Hildesheimi Évkönyv következőket írja: „14. indikció 1031. ... Ugyanabban az évben a császár fia, Henrik király, aki egyben Bajorország hercege s István magyar király kölcsönös esküvel megerősítették a békét. Továbbá István király fia, Imre, az oroszok hercege, akit egy vadászaton vadkan hasított fel, siratnivaló módon szerencsétlenül járván meghalt.”⁸⁴ Az Altaichi Évkönyv pedig ekképpen szól az eseményről: „1033. ... Ugyanabban

---

80 *Veszprémy*, 2008. 24. p.

81 *Gombos*, 1938b. 320. p.

82 VCI 268. p., ÁKÍF 215–216. p.

83 *Gombos*, 1938b. 320. p.

84 AH 98. p., ÁKÍF 215–216. p.

az évben Henrik király és bajor herceg Magyarországra ment, s miután a magyarok királyával megerősítette a békét, visszatért hazájába. Nem sok idővel később Istvánnak, a magyarok királyának meghalt a fia, akit Henriknek mondtak, és meg volt keresztelve.”⁸⁵ Nagyon hasonló tehát a két Évkönyv leírása az 1031-es békéről. Az Altaichi Évkönyv híre annyiban tűnik közelebb állónak Aventinuséhoz, hogy ebben olvashatunk ténylegesen Henrik Magyarországra meneteléről, míg a Hildesheimi Évkönyv csak a megkötött békéről ír. Azonban az Altaichi mű hibásan az 1033-as év alatt jegyzi be az esemény megtörténtét, valójában 1031-ben zajlott a béke megkötése. Imre halálát az Altaichi Évkönyv ugyancsak 1033-ra helyezi, pedig a herceg valójában 1031-ben halt meg. A Hildesheimi Évkönyv viszont helyesen adja meg az évszámokat, és bár Aventinusnál nincsenek dátumok, a leírásából mégis úgy tűnik, hogy sem a békét, sem Imre halálát nem helyezi sokkal a háború utánra, hanem szinte közvetlenül, de semmiképpen nem sokkal a harci cselekmények után tesz említést ezekről. Úgy tűnik tehát, hogy a bajor történetíró tisztában volt az események helyes kronológiájával, és elképzelhető, hogy ezt a Hildesheimi Évkönyvnek köszönhette. Észrevette mindezt Otto Rademacher is, az ő véleménye, hogy Aventinus itt a Hildesheimi Évkönyvön kívül a Pozsonyi évkönyvet is használhatta.⁸⁶

Aventinus most sem ragaszkodik betű szerint az általa használt forrásokhoz, ugyanis, bár nézetem szerint ismerte a békekötés körüli események helyes sorrendjét, kettőt ezek közül mégiscsak felcserélt. Az ő leírása azt sugallja, hogy Imre herceg már a béke megkötése előtt meghalt, ami nem egyezik az általa használt lehetséges források híradásával. Úgy gondolom, a csere mögött ismét Aventinus egyéni motivációit kereshetjük. A bajor történetíró azért helyezhette Imre herceg halálát a békekötés elé, hogy megfeleljen saját maga eddigi történeti beállításának, amely szerint a magyarok kezdték a háborúskodást Imre herceg bajor trónöröklési jogán keresztül. Ugyanis, ha Imre herceg halála valóban megelőzte volna a háború lezárását, az tökéletes érv lett volna a humanista történetíró említett leírása mellett, hiszen arra engedett volna következtetni, hogy a magyarok és a németek éppen azért kötöttek békét, mert Imre herceg már nem volt az élők sorában. Ha a háború kitöréséhez — ahogy Aventinus írta — főként éppen Imre személye szolgáltatta volna az alapot, halálával meg is szűnt volna a háború alapját képező probléma, a herceg trónöröklési joga. Aventinus tehát annak érdekében, hogy ez a rész az *Annales* korábbi fejezetének logikus folytatása

---

85 AAM 19 p., ÁKÍF 239. p.

86 Rademacher, 1887. 563. p.

lehesen, tudatosan cserélhette meg Imre herceg halálát és a német–magyar béke megkötését.

Végül még annyit említenék meg, hogy Aventinus Imre herceg nevét, az Emericust vélhetően a magyar krónikából vette át.⁸⁷

6) István halála és Péter utódnak jelölése

Aventinus István király haláláról, illetve Orseolo Péter örökbe fogadásáról és utóddá jelöléséről a következőképpen ír: „*Pestis és elviselhetetlen nyári forróság, és a mieink közül sokakat, közöttük is Kunigundát, Bajorország királynéját megöli augusztus kalendae-jának 17. napján. Ebben az időben István, a magyarok királya is meghal, mivel nem voltak gyermekei, Pétert, aki nővérétől unokaöccse volt, örökbe fogadja, és örökösévé nyilvánítja. Istvánnak a testvérétől való unokaöccse, mivel ellene szegült, elveszítette szemevilágát. ... és Sebes, a magyarok vezére ... élete véget ér.*”⁸⁸ A bajor történetíró ezúttal is az Altaichi Évkönyvre támaszkodott, amelyben — igaz, részben 1038-ra, részben 1039-re, részben pedig 1041-re vonatkozóan — ezeket olvashatjuk. „*István, a magyarok királya Szűz Mária menybemenetelének napján befejezte földi életét ... Schebis, Magyarország határispánja elhalálozott ... Ebben az évben Pétert, a magyarok királyát — miután a főemberek összeesküdtek ellene — megfosztották királyságától. Hogy miért történt mindez, hallja, aki akarja. A jó emlékü István király, ennek anyai nagybátyja, miután az ő fia még atyja életében meghalt, s mivel másik fia nem volt, ezt örökbe fogadta, és őt a királyság örökösévé megtette. Rokonának fiát, noha az méltóbb volt a királyságra, minthogy ebben nem értett vele egyet, megvakította, s kicsiny fiait száműzetésbe küldte.*”⁸⁹ Ezen a ponton Aventinus, bár szokása szerint nem használ évszámokat, az Altaichi Évkönyvből merítette leírását.

---

87 Uo.

88 Gombos, 2005. 358. p.

89 AAM 23–24. p., ÁKÍF 239–240.

7) Részösszegzés

A fentiekben bemutattam, hogyan írt Johannes Aventinus bajor történetíró a magyar középkor I. István király uralkodási idejéhez kapcsolódó szakaszáról. Megállapítottam, hogy Aventinus az ezt az időszakot lefedő leírását több forrás híradásai alapján állította össze. A humanista történetírónak négy fő forrása volt a korszakra nézve: Rechenauai Hermann *A világ hat korszakáról a világ teremtésétől 1054-ig* című krónikája, a magyar krónika valamelyik változata, Hartvik-püspök legendája, valamint az Altaichi Évkönyv. Használhatott még egyéb munkákat is: A Hildesheimi Évkönyvet, Wipo *II. Konrád császár tettei* című művét, valamint esetleg a Pozsonyi Évkönyvet. Úgy vélem, a legtöbb esetben — Gizella hozományát és Imre hercegnek a bajor örökségre irányuló igényét leszámítva — Aventinus egyértelműen valamelyik korábbi forrás (vagy források) híradására építette beszámolóit, ám a rendelkezésre álló tényanyagot, a különböző történeti feljegyzésekben olvasható információkat a saját szájíze szerint alakította, módosította, vagy keverte össze. A változtatások mögött álló motivációja pedig jól látható: A bajor történetíró célja az volt, hogy a bajor, illetve a német történelmi múltat a lehető legjobb színben tüntesse fel. Ez összecseng a legfrissebb kutatások Aventinus-képével, hiszen a legtöbb Aventinussal foglalkozó történész említi a szerző erőteljes patriotizmusát. A humanista szerző ezek alapján azonban nem tűnik olyan megbízhatatlan történetírónak, aki rendszeresen a saját maga által kiötlött adatokkal színezte volna ki a történeket. A legtöbb esetben csak a meglévő híryanagokat változtatta meg, torzította el, és *tudatosan* saját, „bajor” nézőpontjának megfelelő történeti beállításokba helyezte azokat.

III. Aventinus és Orseolo Péter, illetve Aba Sámuel kora

1) A korszak forrásai és Aventinus történetírói módszere

Az *Annales* Orseolo Péter kettő, valamint Aba Sámuel kormányzásának idejét tárgyaló szakasza az István-kort elbeszélő részhez képest sokkalta bővebb. Ez annak fényében meglepő, hogy I. István 38 évig uralkodott, míg a másik két király regnálása mindössze az 1038-tól 1046-ig tartó időtartamot fedi le. Úgy vélem, hogy a bajor történetíró bőbeszédűségének fő magyarázata, hogy főként egy forrásra támaszkodott, mégpedig az Altaichi Évkönyvre. Ahogy az előző fejezetben láthattuk, a humanista szerző az Évkönyvet már az István-kornál is felhasználta, ám korántsem olyan mértékben, mint az 1038 és 1046-ig terjedő

időszaknál. Az Évkönyv feljegyzései ugyanis két részre oszthatók, egy 708-tól 1032-ig, illetve egy 1033-tól 1073-ig terjedő szakaszra. A második részt egy ismeretlen altaichi szerzetes készítette 1075 körül, és az Évkönyv utóbbi szerző által papírra vetett bejegyzései jóval hosszabbak, illetve részletgazdagabbak a korábbiaknál.⁹⁰ Ennek megfelelően sokkal inkább tartalmaznak a magyar történelem szempontjából fontos adatokat. Aventinusnak gazdagon ki is aknázták ezeket a hosszabb terjedelmű híradásokat, és nagyrészt az Altaichi Évkönyv alapján írta meg az *Annales* vonatkozó részeit.

Aventinus pontosan követi az Altaichi Évkönyv adta történeti vázat, így rajzolva meg ezeket a magyar és a bajor történelem szempontjából igen viharos éveket. Elbeszélését nagy vonalakban a következőképpen foglalhatjuk össze: Magyarországon megválasztják Orseolo Pétert, aki méltatlanul bánik az özvegy Gizellával, elnyomja a magyar népet, megveti a német-római császárt, III. Henriket, valamint lázadásra bízta a cseh herceget, Bretiszlávot. A magyar előkelők fellázadnak Péter ellen, és megölik fő bizalmasát, Budát. Péter III. Henrikhez menekül, az pedig segítséget ígér neki. A magyarok királlyá választják Aba Sámuel, aki követeket küld a császárhoz. Ezután Aba három seregrésszel támadja meg a bajorokat. Az egyik csoport győz a Traisen folyónál, a másikat Adalbert és Luitpold vezérek legyőzik, a harmadik, Karintiát megszálló seregrészt pedig a bajor Gottfried veri meg. Ezután a császár indít támadást magyar földre, és elfoglal kilenc várat. A császár az elfoglalt terület élére Péter akarja helyezni, ám a magyarok ezt nem akarják. Aba ezután megint követeket küld a császárhoz, és jóvátételt ígér. A tárgyalások sikertelenül alakulnak, és a császár ismét támadást indít. Aba erre újra követeket küld, és Henriktől békét kér, neki pénzbeli megváltást ígér, és túsokat ad, valamint esküt tesz, hogy a Gizellától elvett javakat visszajuttatja. Aba Sámuel ellen belső összeesküvés szövődik, ám a lázadók lelepleződnek, majd a császár segítségét kérik. A császár Magyarországra indul, közben Abától követek érkeznek hozzá, ismét ígéreteket tesznek, az Aba elleni összeesküvőket pedig visszakérik. A császár magánál tartja a követeket, Aba közben készül a háborúra. Ez után Aba és a császár megbeszéli, hogy akkortól számítva három nap múlva megütköznek, ám Aba nem jelenik meg a megbeszélthelyen és időben. Henrik benyomul Magyarországra, és átkel a Rába folyón, majd megütközik a magyar sereggel, és győzedelmeskedik, az ütközetben az időjárás is a császár győzelmét segítette elő. A császár visszatér a táborba, és hálát ad Istennek. Nem sokkal később Pétert visszahelyezi a királyi trónra,

---

90 ÁKÍF 237. (Makk Ferenc bevezetője)

Abát pedig szökése közben elfogják, majd kivégzik. A császár elhagyja Magyarországot, ám hamarosan Péter ismét behívja őt, és átadja neki Magyarországot az aranyozott lándzsával. Ezután Péter ellen belső lázadás tör ki, ami uralmának végéhez vezet.

Aventinus ugyan főként az Altaichi Évkönyvre építi fenti elbeszélését, ám — szokásához híven — más forrásokat is felhasznált Orseolo Péter és Aba Sámuel korának megírásához.

Az egyik a már említett Reichenau Hermann krónikája. Erre támaszkodva szövi bele először is az elbeszélésebe Aventinus, hogy amikor Orseolo Péter elhagyta Magyarországot, elsőként Adalbert örgrófhhoz, nőtestvére férjéhez menekült, és csak ezután került Henrik császárhoz.⁹¹ Úgyszintén innen merítette, hogy Henrik császár Magyarország első megtámadásakor feldúlta Hainburgot és Pozsonyt, valamint azt, hogy a Garam folyó környékén zajlottak a harcok.⁹² Szintén Reichenau Hermanntól származik, hogy Aba Sámuel az egyik béketárgyaláskor többek között Magyarország Lajta folyóig terjedő részét is felajánlotta Henriknek,⁹³ Aventinus erről a területről a Lajta és a Fische folyók közötti részként emlékezik meg. Ugyancsak ebből a forrásból jön az *Annales* azt feljegyző híre, hogy Abát lefejezték,⁹⁴ az Altaichi Évkönyv csak Aba halálbüntetéséről számol be, annak módjáról nem.

Aventinus az Altaichi Évkönyv és Reichenau Hermann krónikája mellett ismét használta a magyar krónika valamelyik változatát, valószínűleg a Thuróczy-krónikát. Aventinus tehát az Altaichi Évkönyv alapján feljegyzett epizódokat időről időre kiegészíti egy-egy Reichenau Hermannról, illetve a magyar krónikából átvett adattal. A bajor történetíró vélhetően a utóbbi alapján bővítette Orseolo Péter király negatív tulajdonságait, hiszen az *Annales* többet sorol fel ezek közül, mint az Altaichi Évkönyv.⁹⁵ A Péter elleni összeesküvést vezető három magyar előkelő neve is származhat a magyar forrásból, mivel az Altaichi Évkönyv csak kettőt említ meg ezek közül.⁹⁶ Származhat a magyar krónikából az is, hogy Aba Sámuel az első bajorokat ért támadásakor sok foglyot szerzett,⁹⁷ hiszen

---

91 HAC 123. p., ÁKÍF 222. p.

92 HAC 124. p., ÁKÍF 222. p.

93 HAC 124. p., ÁKÍF 223. p.

94 HAC 125. p., ÁKÍF 224. p.

95 CH 79. p.; Thuróczy 103–104. p.

96 CH 80. p.; Thuróczy 106. p.

97 CH 80. p.; Thuróczy 106. p.

az Altaichi Évkönyv ezt csak futólag említi. A krónikakompozíció vagy Thuróczy alapján írhatta le a bajor történetíró, hogy az Aba által küldött harmadik seregrész Pettau mellett szenvedett vereséget.⁹⁸ Aventinus Aba Sámuel negatív tulajdonságainak részletezéséhez is használhatta a magyar krónika valamelyik változatát,⁹⁹ valamint akkor is, amikor leírja, hogy Aba végleges legyőzése előtt Henrik Sopronnál tört be az országba.¹⁰⁰ Szintén ebből vette át Aventinus, hogy miután Henrik betört az országba Sopronnál, Gyórhöz érkezett,¹⁰¹ és azt is, hogy Aba a veresége után a Tisza felé menekült.¹⁰² Esetleg támaszkodhatott a bajor történetíró a magyar forrásra Aba halálának leírásakor, hiszen mindkét műben szerepel, hogy magyar lakosok működtek közre Aba elfogásában.¹⁰³ A végső csata utáni események leírásakor Aventinus egy szófordulatot is átvész a magyar krónikából, nála is szerepel ugyanis, hogy a „holttestek büze” miatt nehezen volt járható a csata helye.¹⁰⁴ Végezetül Orseolo Péter halálának elbeszéléséhez is ezt a művet használta a humanista szerző, nála is szerepel, hogy mielőtt Péter elfogták volna, három napig harcoltak vele.¹⁰⁵

Akárcsak az István-kor, Aventinus az Orseolo Péterhez és Aba Sámuelhez kapcsolódó híryanagát is több forrás alapján állította össze tehát. Ezúttal három művet biztosan használt: főként az Altaichi Évkönyvet, valamint Reichenau Hermann krónikáját, illetve a magyar krónika valamelyik változatát, vélhetően a Thuróczy-krónikát. Azonban, akárcsak az István-kornál, úgy itt is megállapítható, hogy néhol eltér az általa használt források ábrázolásaitól. Az eltérések okai az esetek egy részében ismét megfelelnek Aventinus — a dolgozatom elején bemutatott — történetírói jellemzőinek.

Ezúttal is találunk az *Annales*ben bajor történelmi múlt idealizálása érdekében történő ferdítést. Ahhoz az eseményhez, amikor Aba Sámuel először támadta meg a bajorokat, Aventinus azt fűzi hozzá, hogy a magyar támadás azért végződhetett a bajorok vereségével, mert azok egy ünnepség után álomba merültek.¹⁰⁶

---

98 CH 81. p.; Thuróczy 106. p.

99 CH 81. p.; Thuróczy 107–108. p.

100 CH 82. p.; Thuróczy 109. p.

101 CH 82. p.; Thuróczy 109. p.

102 CH 83. p.; Thuróczy 109. p.

103 CH 83. p.; Thuróczy 109. p.

104 CH 83. p.; Thuróczy 110. p.

105 CH 88. p.; Thuróczy 117. p.

106 *Gombos*, 2005. 360. p.

Nézetem szerint a humanista szerző itt a bajorok Abától elszenvedett egyetlen vereségét akarta megmagyarázni, ezért indokolta meg azt úgy, hogy a magyarok csak azért győzhettek, mert a bajorokat mámoros álmukban érte a támadás. Szintén jó példa, hogy Aventinusnál Orseolo Péter azért hívta be második uralkodása alatt Henrik császárt, hogy a vad, pogány népet az ő segítségével tartsa engedelmességben.¹⁰⁷ Itt Aventinus ismét a német uralkodót idealizálja, és annak keresztény nagyságát emeli ki. Az *Annales* e szakaszában találunk retorikai jellegű betoldásokat, kiegészítéseket is. A bajor történetíró többször színesebben meséli el a hadi cselekményeket, érzékletesebben mutatja be a bajor–magyar csatákat, III. Henrik szájába ad például egy teljes szónoki beszédet, amelyet szerinte a császár Aba első követeihez intézett.¹⁰⁸ Ahogy maga Aventinus mondta, a történelem határai között retorikailag bele szabad nyúlni a források elbeszélésbe, és a humanista szerző egyes esetekben pontosan így is tett.

Hasonló következtetéseket vonhatunk le tehát az *Annales* 1038 és 1046 közé eső szakaszának vizsgálata, mint az István-kor elemzése után. Aventinus mindkét időszak történetét több forrás alapján írta meg, és legtöbb feljegyzése visszavezethető valamelyik korábbi műre. Olykor azonban a humanista történetíró megváltoztatta, kibővítette, kiszínezte az általa használt források híradását. Változtatásai, bővítései mögött pedig számos esetben azokat a jellemzőket kereshetjük, amelyek meghatározták Aventinus történetírói felfogását. A humanista szerző a forrásaiban olvasott híryanagot olykor bajor patriotizmusa miatt alakította át, olykor pedig retorikai jellegű elemek hozzáadásával tette olvasmányosabbá a történéseket. Úgy vélem, hogy mindezek alapján az Aventinus által papírra vetett információkat használhatónak minősíthetjük, ugyanakkor figyelembe kell vennünk a bajor szerző történetírói jellemzőit. Ezzel együtt is elmondható azonban, hogy Aventinus ritkán bővítette olyan konkrét adatokkal az elbeszélését, amelyek mögött ne lehetne felfedezni valamelyik korábbi forrás feljegyzéseit. A bajor szerző semmiképpen sem tűnik tehát megbízhatatlan történetírónak, nem toldotta meg rendszeresen légből kapott információkkal, fantáziadús kitalációkkal az egyes művek híryanagát.

---

107 *Gombos*, 2005. 367. p.

108 *Gombos*, 2005. 359–360. p.

2) Más források által nem igazolható adatok Aventinusnál

Dolgozatom utolsó fejezetében az *Annales* olyan részeivel, adataival foglalkozom, amelyek első pillantásra nem tűnnek összeegyeztethetőnek a fenti konklúziómmal. Ahogy arra már korábban is utaltam, Aventinus olyan információkat is lejegyzett nagy történeti művében, amelyeket nemcsak, hogy nem támasztanak alá ma is ismert korábbi források, de a bajor szerző egyik történetírói jellemzője sem magyaráz meg. Az István-kor tárgyalásakor már megállapítottam, hogy efféle bővítésnek számít az *Annales*ben Gizella hozománya, illetve Imre herceg bajor trónigénye az 1030-as háborút megelőzően. Annak oka, hogy Orseolo Péter és Aba Sámuel uralkodásai kapcsán külön fejezetet szentelek az ilyen jellegű adatoknak, a következő: az *Annales* 1038 és 1046 közötti időtartamot elbeszélő fejezetei figyelemreméltóan sokat tartalmaznak ezekből. Az alábbiakban először külön-külön mutatom be Aventinus ilyen, a korszakra vonatkozó, de más forrásokkal nem, illetve egyéb módon sem igazolható adatait. Mielőtt azonban ezt megteszem, szükséges néhány rendkívül fontos megjegyzést tennem.

Ahogy az eddigiekben bemutattam, a legfrissebb Aventinussal foglalkozó szakirodalom, illetve a saját vizsgálatom egymással összecsengő megállapításai alapján a bajor történetíró híradásai többsége mögött — még ha élt is bajor patriotizmusából, vagy a humanista szerzőkre jellemző módosításokkal, betoldásokkal — az esetek többségében felfedezhető valamelyik korábbi forrás.

Bár ennek a dolgozatnak csak a XI. század első fele képezi tárgyát, fontos megemlíteni, hogy az *Annales* más korszakokat tárgyaló híryanagyainál nem szerepel olyan nagyszámú, más forrásokkal nem igazolható adat, mint az 1038–1046 közötti időszaknál. Hevér László elemzésének köszönhetően tudjuk, hogy a honfoglalás-kori adatok közül kevés számít megmagyarázhatatlan információnak.¹⁰⁹ Ahogy már bemutattam, az István-kornál csak kettő ilyen vehető észre. Rademacher tanulmányában is olvasható, hogy az 1046–74 közötti időszak kapcsán csak nagyon kevés, a középkor további szakaszának elbeszélésekor pedig egyáltalán nem olvasható efféle adat Aventinusnál.¹¹⁰ Számottevő mennyiségű megmagyarázhatatlan feljegyzés csak az Orseolo Péter és Aba Sámuel idejéről szóló fejezetekben található.

Tény, hogy több esetben igen nehezen állapítható meg Aventinus ismert forrásokkal nem alátámasztható bővítéseiről, hogy azok vajon csak retorikai jellegűek,

---

109 Hevér, 1985. 96–97. p.

110 Rademacher, 1887. 573. p.

vagy esetleg további magyarázatra szoruló betoldások, emellett a retorikai jellegű bővítés is igen sok mindent lefedhet. Ugyanakkor az is igaz, hogy az *Annales* egyéb fejezeteit vizsgálva nem található nagyobb mennyiségben olyan feljegyzések, amelyek a kutatót gondolkodóba ejtenék, hogy az adott információ csak az események irodalmi szempontú kiszínezése-e, vagy esetleg több ennél.

Ha az *Annales* egyes híradásai sem ismert forrás alapján, sem az Aventinust jellemző történetírói tulajdonságokkal nem igazolhatók, és kitalációknak sem tűnnek, akkor az a lehetőség is felmerül, hogy a bajor történetíró adatai mögött ma már elveszett forrásokat kell keresnünk. Lássuk most egyesével az *Annales* szóban forgó információit.

1. Orseolo Péter 1041-ben az ellene szövődött összeesküvés következtében elmenekült az országból III. Henrik német-római császárhoz. Csakis Aventinusnál olvashatjuk, hogy mielőtt a császár segítséget ígért Péternek, börtönbe vetette őt, ahonnan csak Adalbert közbenjárására szabadult.¹¹¹
2. Annál az eseménynél, amikor Henrik császár 1042-ben megtámadta Magyarországot, egyedül Aventinus ír arról, hogy a császár Abát kétszer győzte le a Garam folyónál.
3. Amikor Henrik császár 1042-ben sikeres támadást intézett Magyarország ellen, a meghódított területrészt élére Szent István testvére fiát állította. Az *Annales* ezen túlmenően arról is beszámol, hogy a császár kétezer embert helyezett oda segítségül.¹¹²
4. Aba Sámuel 1043-ban követeket küldött Henrikhez békekötés szándékával. A követküldések egyébként is Aventinus híradásainak kedvelt elemeit jelentették,¹¹³ itt azonban a humanista szerző arról is beszámol, hogy a követek által többek között felajánlott hét magyar tús között volt egy bizonyos Pezilo is,¹¹⁴ akinek dux címe az *Annales*ben vélhetően csak hadvezéri rangra utalhat.¹¹⁵ Pezilót a magyar krónika és az Altaichi Évkönyv is említi, ám mindkét forrás csak az Orseolo Péter ellen 1041-ben fellázadt előkelők egyik vezetőjeként. Aventinus tehát helyezhette a vezért a maga szakállára a túsok közé, de a bajor szerzővel máskor egyébként kritikus Pauler Gyula Aventinus alapján tényként kezeli Pezilo túsok közé

---

111 *Gombos*, 2005. 359. p.

112 *Gombos*, 2005. 361. p.

113 *Hévér*, 1985. 94. p.

114 *Gombos*, 2005. 362. p.

115 *Kristó*, 1974. 58. p.

- tartozását.¹¹⁶ Pezilo később is szerepel még Aventinus művében, eszerint Henrik magánál tartotta őt 1044-ben, amikor Hainburgnál időzött.¹¹⁷
5. Aventinus leírása alapján Aba szintén az 1043-as béketárgyalások kapcsán azt kérte Henrikől, hogy ne kelljen személyesen a császár színe elé járulnia. Ezt követően a bajor történetíró szerint Aba esküt tett a Henriknek tett ígéreteire Henrik bajor herceg, és Bretiszláv cseh vezér előtt.¹¹⁸
  6. A humanista történetíró részletesen számol be arról, hogy Aba — megszegvén az 1043-ban tett ígéreteit — regensburgi bajorokkal vette fel a kapcsolatot, pontosabban egy testvérpárral, Bernulfal és Machthunnal, akik titokban Henrik császár ellen lázadtak. Aba a támogatásuk fejében az egyiknek hercegséget, a másiknak örgrófságot ígért.¹¹⁹ Levelezésüket azonban a császár felfedezte, és a két polgárt kegyetlenül kivégeztette.¹²⁰ Székely György tanulmányában olvasható, hogy Aventinus hitelesnek tekinthető és más forrásból kiegészíthető előadása egy IV. Henrik korabeli freisingi történetíróra megy vissza, de igazolja az ú. n. Szent Udalrich élete c. közel egykorú legenda is. Mi több, Aventinus előadását valószínűsíti Regensburg fejlődése és társadalmi fejlettsége is.¹²¹ Csak Aventinus számol be tehát Aba és a bajor testvérpár szövetezéséről, illetve azok későbbi kivégzéséről, ám a híradás hitelessége más források alapján is valószínűsíthető.
  7. Aba Sámuel ellen 1044-ben belső lázadás tört ki. Erről az Altaichi Évkönyv és a magyar krónikakompozíció is tudósít, ám egyedül Aventinusnál szerepel az összeesküvés vezetőjének neve: Lorico, illetve az, hogy Aba az összeesküvés lelepleződése után megölette annak fiát.¹²² Fontos, hogy az *Annales*ben szereplő személy-, és földrajzi nevek jellemzően visszavezethetők más forrásokra, még ha a bajor szerző esetleg saját szájaíze szerint is használta őket. Az Aventinusnál szereplő nevekkal kapcsolatban Györffy György véleményét érdemes idézni, szerinte, még ha a bajor szerző részletes eseményleírása vitatható is, abban alig kételked-

---

116 *Pauler*, 1899. 418. p., 174. jegyz.

117 *Gombos*, 2005. 363. p.

118 *Gombos*, 2005. 362. p.

119 *Gombos*, 2005. 362. p.

120 *Gombos*, 2005. 365. p.

121 *Székely*, 1954. 144. p., 27. jegyz.

122 *Gombos*, 2005. 363. p.

- hetünk, hogy alakjainak nevét és szereplésük korát megbízható, részben ma már ismeretlen egykorú forrásokból merítette.¹²³
8. Henrik császár utolsó Aba elleni, 1044-es hadjárata kapcsán Aventinus úgyszintén figyelemre méltó adatokat jegyzett le. Ahogy más források is írják, követek érkeztek Abától Henrikhez, ám Aventinus szerint a követek között volt egy bizonyos Zudnich dux, és egy Nanno nevű személy is.¹²⁴ A bajor szerző Nannot később is említi, ekkor írónak mondja.¹²⁵ Ezúttal is hasonló megállapításokat tehetünk, mint Loriconál: valószínűtlen, hogy ezeket a neveket Aventinus maga találta ki, mindenképpen olvasnia kellett róluk valamilyen forrásban. Nem tudni azonban, hogy melyik műből vehette a két személy nevét. Egy Zudnich névalakra hasonlító név felbukkan a magyar krónikában: Szolnok ispán, aki utóbbi forrásban Orseolo Péter második uralkodása idején szerepel.¹²⁶ Azonban az Orseolo Péter második uralkodásáról szóló szakaszban a humanista szerző is említi Szolnokot, mégpedig Zaunico névalakban. Zudnich és Szolnok tehát nem ugyanazt a személyt takarják. Nanno titkár azonosítása sem lehetséges. A tihanyi apátság alapítólevelének tanúsorában ugyan szerepel egy Nána nevű lovász, de túlzás lenne annak feltételezése, hogy Aventinus találkozott volna az alapítólevél szövegével, illetve hogy éppen egy oklevél tanúsorában szereplő lovászt szerepeltetett volna írnokként *Annales*ében.
  9. A csak Aventinusnál szereplő információk közül a következő szerint Henrik császár az Aba egy újabb követsége által tolmácsolt ígéreteket figyelmen kívül hagyva 1044-ben a támadása előtt vadászatot színélve Hainburghoz ment, ott hét napot időzött, eközben magánál tartotta Pezilót és Nannot túszként, majd Abához küldte őket azzal az utasítással, hogy jelentse azt neki, hogy a császári sereg kis létszámú.¹²⁷ Itt gyanakvást ébreszthet a kutatóban a hét nap említése, ezt a számot ugyanis a bajor történetíró előszeretettel használta.¹²⁸
  10. Aventinus következő betoldása különösen zavarba ejtő. A kortárs XI. századi források beszámolója alapján egyértelmű, hogy Aba Sámuel rögtön

---

123 Györfly, 1948. 33. p.

124 Gombos, 2005. 363. p.

125 Gombos, 2005. 363. p.

126 CH 88. p.; Thuróczy 116–117. p.

127 Gombos, 2005. 363. p.

128 Rademacher, 1887. 571. p.

az 1044-ben elveszített ütközet után meghalt. Ezzel szemben az *Annales* ábrázolásában Aba a vereség után még szervezkedni próbált az időközben újra trónra lépő Orseolo Péter ellen. A vonatkozó fejezetben azt olvashatjuk, hogy Péter megpróbált kibékülni Abával, ezért felajánlotta neki a dukátust. Aba nem ment bele az egyezségbe, ám nem sokkal később emberei Péterhez pártoltak, és Aba csak ezután menekült el a Tisza felé.¹²⁹ Lehetségesnek tartom, hogy itt valóban Aventinus színezte az eseményeket, ugyanis a magyar krónika későbbi szakaszaiban található ehhez hasonló tárgyalások Salamon és Géza (ill. László) között a hercegségről. Elképzelhető tehát, hogy Aventinus a magyar krónika későbbi szakaszai segítségével bővítette saját, Aba Sámuelről szóló elbeszélését.

11. A bajor történetíró beszámolója Aba haláláról is némileg eltér az ismert források beszámolóitól. Az *Annales* szerint Abát az általa korábban ejtett foglyok fogták el.¹³⁰ Pauler Gyula véleménye szerint a foglyokról, akik Abát elfogták, bizonyosan nem alap nélkül beszél Aventinus, hiszen ilyen egy humanista író bizonyosan nem gondolt volna ki.¹³¹
12. Henrik császár segítségével Péter újra elfoglalta a magyar trónt, ezután pedig a császár elhagyta az országot. Hamarosan Péter újra behívta őt, és az aranylándzsával jelképesen átadta az országot Henriknek. Egyedül Aventinusál olvashatjuk, hogy ezután elmenetelekor a császár magával vitte az özvegy Gizellát, akit egy apácakolostorban helyezett el Passauban. Ezt egyértelműen hitelesnek tekinti történetírásunk.¹³²
13. Orseolo Péter 1046-ban odaveszett a Magyarországon kirobbant pogánylázadás következtében. Aventinus az ismert forrásoktól eltérő módon írja le a király halálát: Péter a magyar–bajor határon vadászott a noricumiakkal, ahol megtámadták, és elfogták. Ezután Székesfehérvárra vitték, ahol szemétől és nemi szerveitől megfosztva megölték.¹³³

Az *Annales* fenti tizenhárom feljegyzésének közös tulajdonsága tehát, hogy egyik sem támasztható alá olyan Aventinus idejénél korábbi forrásokkal, amelyek ma ismertek lennének. Véleményem szerint a többségüket nem magyarázzák meg

---

129 Gombos, 2005. 365. p.

130 Gombos, 2005. 366. p.

131 Pauler, 1899. 422. p., 184. jegyz.

132 Gombos, 2005. 366–367. p.

133 Gombos, 2005. 367. p.

az Aventinust meghatározó történetírói tulajdonságok sem. Ez a tény, a dolgozat eddigi megállapításai, különösen a fenti nem alátámasztható információk feltűnően nagy száma erre a rövid, csak néhány évet felölelő időszakra nézve valószínűsíthető, hogy ezek legalább egy része ma ismeretlen forrásokból származik. Nem zárom ki, hogy néhány híradást, Pauler kifejezésével élve, Aventinus „subjectiv okoskodásai”¹³⁴ indokolnak, ám nem gondolom, hogy a fentiek többsége ilyen jellegű betoldás lenne.

Mielőtt a más forrásokból nem ismert aventinusi adatokról való fejtegetésemet lezárnám, azt is meg kell említenem, hogy olykor szembetűnő adatokat viszont elhagyott forrásaiból. Antiklerikalizmusa közismert, így azokat a XI. századi kútfőkből bizonyosra vehető tényeket, miszerint a kortárs pápa kiátkozta a császár kérésére Abát, valamint zászlót küldött az imperátornak, szó nélkül mellőzte.

Úgy vélem, hogy éppen az Orseolo Péter és Aba Sámuel korára vonatkozó ilyen típusú információk — az *Annales* más fejezeteihez képest — szembeötölően nagy mennyisége miatt tovább is mehetünk annál a megállapításnál, hogy Aventinus elveszett forrásokat is használt. Dolgozatom összes eddigi következtetését összegezve elképzelhetőnek tartom, hogy mindezen információk egy részét Aventinus egy konkrét, a XV–XVI. században még ismert, ma azonban elvesztett mű alapján jegyezte le. Bármilyen természetű lehetett is ez a forrás, adatokat tartalmazhatott Orseolo Péter és Aba Sámuel királyokról. Magam pusztán Aventinus vizsgálata alapján nem tartom lehetségesnek, hogy további megállapításokat tegyek a feltételezett műről, mindazonáltal írásom záró részében röviden összefoglalom egy magyar kutató, illetve egy német történész ezzel kapcsolatos megállapításait.

Otto Rademacher az Aventinust és a magyar krónikát összevető tanulmányában hozzám hasonlóan szembesült az *Annales* 1038–1046 közötti évek magyarországi eseményeiről szóló adatai nagy számával. Véleménye szerint létezhetett egy III. Henrikről szóló elvesztett krónika, emellett azt is elképzelhetőnek tartotta, hogy Aventinus egy olyan krónikát használt, amit ő, az Altaichi Évkönyv és a magyar krónikaszerkesztmény valamelyik tagjának szerzője is ismert. Rademacher úgy gondolta, ez inkább német, mintsem magyar forrás lehetett.¹³⁵

Jakubovich Emil egy egész tanulmányban foglalkozott egy XI. századi, ma elveszettnek vélt forrás tárgyálásával. Ő elsősorban nyelvészeti szempontból kö-

---

134 Pauler, 1899. 419. p., 179. jegyz.

135 Rademacher, 1887. 575–576. p.

zelített a kérdéshez, és az Orseolo Péter elleni lázadás három vezetőjét vizsgálta meg. Megállapította, hogy a három személy Aventinusnál szereplő névalakjai, Phisco, Stoitzlaus, és Pezilo közül az első kettő a magyar krónikáktól igen eltérő formájú, utóbbiakban ugyanis a Toyzlau, Toyflan, valamint a Wisce, Viske, Visca alakok szerepelnek. Emiatt, valamint az Aventinusnál szereplő más forrásokkal nem igazolható információk alapján Jakubovich feltételezte, hogy Aventinus egy a Hóman Bálint által kikövetkeztetett Gesta Ungarorumnál régebbi, vagy esetleg egy I. András-kori művet használhatott. Jakubovich azt a lehetőséget is felvetette, hogy a bajor történetíró Anonymus művének egy olyan változatát használta, amely az ismertnél teljesebb, I. András koráig terjedő geszta volt.¹³⁶

Más magyar történész nem foglalkozott olyan részletesen a XI. századi elveszett forrás lehetőségével Aventinus alapján, mint Jakubovich. Fontos megemlíteni azonban, hogy egy-egy korai írásában Győrffy György¹³⁷ és Székely György¹³⁸ elfogadták Jakubovich fenti megállapításait.

Korábbi történészek vélekedéseire támaszkodva, valamint saját vizsgálatom alapján úgy gondolom tehát, hogy felvethető: az *Annales* Orseolo Péterrel és Aba Sámuellel foglalkozó fejezeteiben található információk egy része egy XI. századi keletkezésű, jelen pillanatban azonban elveszettnek tekinthető magyar vagy német történeti műre utalnak.

IV. Konklúzió

Dolgozatomban megvizsgáltam Johannes Aventinus nagy történeti compilációja, az *Annalium Boiorum libri septem* című mű azon fejezeteit, amelyek a XI. századi magyar történelem első felével foglalkoznak. Ennek során a német kutatás legfrissebbnek mondható Aventinus-képével összecsengő megállapításokat tettem. Aventinus sok forrást használt műve megírásához, amelyekkel igyekezett kritikusan bánni. Bajor patriotizmusa, humanista történetírói tulajdonságai azonban egyes pontokon elhomályosították objektivitását, és apróbb módosításokra, kiegészítésekre készítették. Ennek ellenére is igaz azonban, hogy a bajor szerző nem olyan történetírónak tűnik, aki hanyag, megbízhatatlan módon, vagy pusztán saját fantáziáját használva írta volna meg a bajorok történetét. Így hát kijelent-

---

136 Jakubovich, 1927.

137 Győrffy, 1959. 143. p., és Győrffy, 1948. 33. p.

138 Székely, 1953. 144. p., 27. jegyz.

hetjük, hogy adatai, ha kisebb fenntartásokkal is, de használhatóak a magyar kutatók számára is. Mindezen megállapítások segítettek hozzá írásom másik konklúziójához: Az *Annales* 1038 és 1046 közé eső fejezetei annyi újdonságnak tűnő Magyarországról szóló információt tartalmaznak, hogy feltételezhetjük: Aventinus idejében létezett egy XI. században írt, magyar vagy német szerző tollából származó történeti mű, amely gazdagon tartalmazott magyar vonatkozású adatokat, a kutatás mai állása szerint azonban sajnálatos módon elveszettnek tekinthető.

Felhasznált források és irodalom

Források

- AAM   *Annales Altahenses Maiores*. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum*. IV. Hrsg. Wilhelm von Giesebrecht, Edmund von Oefele. 1890.
- AH   *Annales Hildesheimenses*. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. III. Hrsg. Georg Heinrich Pertz. 1839. 22, 42–70, 90–103, 103–112, 112–116. p.
- ÁKÍF   *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1999.
- Aventinus*, 1554.   *Johannes Aventinus: Annalium Boiorum libri septem*. Ingolstadii, 1554.
- CH   *Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum I. Textus*. Szerk. Elizabeth Galántai, Julius Kristó. Bp., 1985.
- CH Commentarii   *Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum. II. Commentarii. Comp.* Elemér Mályusz, Julius Kristó. Bp., 1988.
- HAC   *Hermanni Augiensis Chronicon*. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. V. Hrsg. Georg Heinrich Pertz. 1844. 74–133. p.

- Hartvik   Legenda S. Stephani regis ab Hartvico episcopo conscripta. In: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stripis Arpadianae gestarum*. II. Ed. Emericus Szentpétery. Bp., 1938. 401–441. p.
- Gombos, 2005.   *Albinus Franciscus Gombos: Catalogus fontium historiae Hungaricae*. I. Bp., 2005. 341–387. p.
- JTSW   Johannes Turmair's genannt Aventinus sämtliche Werke / auf Veranlassung Seiner Majestät des Königs von Bayern herausgegeben von der K. Akademie der Wissenschaften. I–VI. München, 1881–1908. (II–III. kötet.)
- Thuróczi   Thuróczi János: *A magyarok krónikája*. Ford. Horváth János. Bp., 1978.
- SRH   *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stripis Arpadianae gestarum I–II*. Ed. Emericus Szentpétery. Bp. 1938.
- VCI   *Vita Chuonradi imperatoris*. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. XI. Hrsg. Georg Heinrich Pertz. 1854. 254–275. p.

Szakirodalom

- Bauerreiß*, 1932.   *Bauerreiß, Romuald*: Ein Quellenverzeichnis der Schriften Aventins. In: *Studien und Mitteilungen zur Geschichte der Benediktiner-Ordens und seiner Zweige*, 50. (1932) 54–77.; 315–335. p.
- Bosl*, 1977.   *Bosl, Karl*: Johann Turmair, gen. Aventinus aus Abensberg in seiner Zeit. *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte*, 40. (1977) 325–340. p.
- Dünninger*, 1977.   *Dünninger, Eberhard*: Johannes Aventinus. Leben und Werk des bayerischen Geschichtsschreibers. Rosenheim, 1977.

- Gerics*, 1995. *Gerics József*: Politikai viták hatása a magyar nép kereszténységre térésének korai hagyományára. In: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Szerk. Gerics József et al. Bp., 1995. 71–76. p.
- Gombos*, 1938a. *Gombos Ferenc Albin*: Szent István a középkori történetírásban. In: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. II. köt. Szerk. Serédi Jusztinián. Bp., 1938. 281–324. p.
- Gombos*, 1938b. *Gombos Ferenc Albin*: Szent István háborúja II. Konrád Római-német császárral 1030-ban. In: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. II. köt. Szerk. Serédi Jusztinián. Bp., 1938. 107–132. p.
- Györffy*, 1948. *Györffy György*: Krónikáink és a Magyar őstörténet. Bp., 1948.
- Györffy*, 1959. *Györffy György*: Kurszán és Kurszán vára. A magyar fejedelemség kialakulása és Óbuda honfoglaláskori története. In: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Szerk. Györffy György. Bp., 1959. 127–160. p.
- Györffy*, 1977. *Györffy György*: István király és műve. Bp., 1977.
- Gutheil*, 2000. *Gutheil Jenő*: A veszprémi püspökség és a székesegyház. In: Gizella királyné (985 k.–1060). Szerk. Homonnai Sorolta–Kosztai László. Veszprém, 2000.
- Hevér*, 1985. *Hevér László*: Aventinus és a magyar történelem kezdetei. Bölcsészdoktori értekezés. Bp., 1985.
- Hóman*, 1938. *Hóman Bálint*: Magyar középkor. Bp., 1938.
- Jakubovich*, 1927. *Jakubovich Emil*: Viska, Stojszló és Pécel. Magyar Nyelv, 23. (1927) 228–240. p.
- Kastner*, 1998. *Kastner, Jörg*: Johannes Aventin: Mensch, Bürger, Geschichtsschreiber. Passau, 1998.
- Kiss–Tóth–Zágorhidi*, 1998. Savaria–Szombathely története a város alapításától 1526-ig. Kiss Gábor – Tóth Endre – Zágorhidi Czigány Balázs. Szombathely története, I. köt. Szombathely, 1998.

- Kristó*, 1974. *Kristó Gyula*: A XI. századi hercegség története Magyarországon. Bp., 1974.
- Kristó*, 1983. *Kristó Gyula*: Oroszok az Árpád-kori Magyarországon. In: Tanulmányok az Árpád-korról. Bp., 1983. 191–207. p.
- Kristó*, 1999. *Kristó Gyula*: A tizenegyedik század története. Bp., 1999.
- Kristó*, 2000. *Kristó Gyula*: Gizella királyné magyarországi kísérete. In: Gizella királyné (985 k.–1060). Szerk. Homonnai Sarolta–Kosztai László. Veszprém, 2000. 61–64. p.
- Kristó*, 2002. *Kristó Gyula*: Szent István király. Bp., 2002.
- Makk*, 1993. *Makk Ferenc*: Magyar külpolitika (896–1196). Szeged, 1993.
- Marczali*, 1895. *Marczali Henrik*: A vezérek kora és a királyság megalapítása. In: A magyar nemzet története. I. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1895.
- Merzbacher*, 1977. *Merzbacher, Friedrich*: Aventin und das Recht. Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte, 40. (1977) 373–390. p.
- Pauler*, 1899. *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I. Bp., 1899.
- Rademacher*, 1887. *Rademacher, Otto*: Aventin und die Ungarische Chronik. Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, 12. (1887) 559–576. p.
- Riedl-Valder*, 2015. *Riedl-Valder, Christine*: Aventinus: Pionier der Geschichtsforschung. Regensburg, 2015.
- Schmid*, 1977. *Schmid, Alois*: Die historische Methode des Johannes Aventinus. Blätter für deutsche Landesgeschichte, 113. (1977) 338–395. p.
- Strauss*, 1963. *Strauss, Gerald*: Historian in an Age of Crisis: The Life and Work of Johannes Aventinus, 1477–1534. Cambridge, Massachusetts, 1963.

- Székely*, 1954. *Székely György*: Kapcsolatok a feudális német hódítók elleni harcokban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1. (1954) 139–170. p.
- Thoroczkay*, 2003. *Thoroczkay Gábor*: A Hartvik-legenda a XIX–XX. Századi történetírásban. *Fons*, 10. (2003) 21–64. p.
- Veszprémy*, 1989. *Veszprémy László*: Szent István felövezéséről. *Hadtörténelmi Közlemények* 102 (1989) 3–12. p.
- Veszprémy*, 2008. *Veszprémy László*: *Lovagvilág Magyarországon*. Bp., 2008.